

עמוס אליצור ונדב ברוס

האם טוענים ליורש טענה הסותרת את דבריו?

מחלוקת ראשונים לאור סוגיית בבא בתרא לא ע"א

- א. מבוא - דין 'טענין ליורש'
- ב. ביאור הסוגיא בדף לא
- ג. הבנת דין 'טענין ליורש' על פי שיטות רבינו יונה והרמ"ה.
- ד. שיטת הטור
- ה. האם ישנם ראשונים נוספים שהלכו בשיטה זו?

א. מבוא - דין 'טענין ליורש'

המשנה [מא ע"א] אומרת :

כל חזקה שאין עמה טענה אינה חזקה... והבא משום ירושה אינו צריך טענה.

ומדייקת הגמרא :

טענה הוא דלא בעי, הא רָאִיהּ בעי.

הרשב"ם (שם, ד"ה אינו צריך טענה) מסביר (ע"פ הגמרא) :

אינו צריך טענה - לומר היאך באו ליד אביו, דאין אדם בקי בקרקעות אביו היאך באו לידו, ומיהו רָאִיהּ בעדים בעי שראו את אביו הוחזק בה יום אחד, והכי מפרש בגמרא.

כלומר, על מנת שנטען ליורש, עליו להביא עדים שאביו גר בה לפחות יום אחד, ובלעדיהם אין הוא זוכה בקרקע על אף שהחזיק בה שלוש שנים.

נחלקו הראשונים האם נאמן המחזיק לומר שאביו גר בה יום אחד אף בלא עדים, במיגו שיכול היה לומר 'קניתי ממך', שהרי החזיק שלוש שנים.

מפשט הגמרא משמע שאינו נאמן בלא עדים, שכן הגמרא כותבת:

אי אית לך **סהדי** דדר בה... ואפי' חד יומא אוקימנא לה בידך, ואי לא לא.

ואכן, כך סוברים רוב הראשונים, וכן פסקו ה**טור** [קמ"ו, כא]¹ וה**מחבר**.

ברם, תוספות [לא ע"א ד"ה מה לי לשקר] אומרים שאכן נאמן לטעון שדר בה אביו יום אחד, אף בלא עדים. וזו לשונם²:

דהא טוענין ליורש, ומהימנין ליה בהא דקאמר שאבותיו דרו בו יום אחד, במיגו דאי בעי אמר מינך זבינתה.

ב. ביאור הסוגיא בדף לא

הגמרא בדף לא ע"א אומרת:

זה אומר של אבותי וזה אומר של אבותי, האי אייתי סהדי דאבהתיה היא, והאי אייתי סהדי דאכלה שני חזקה. אמר רבה מה לו לשקר, אי בעי אי"ל מינך זבנתה ואכלתיה שני חזקה. אי"ל אביי, מה לי לשקר במקום עדים לא אמרינן.

הגמרא מתארת מצב שבו על מנת לזכות זקוק המחזיק למיגו שיכול היה לטעון קניתי ממך, ונחלקו אביי ורבה האם ניתן להאמינו במיגו כאשר עדים מכחישים את טענתו הנוכחית.

לאור המשנה והגמרא בדף מא שהובאו לעיל, לא מובן מדוע זקוק המחזיק למיגו ע"מ לזכות. אף בלא מיגו יזכה שהרי טוענים ליורש, וייתכן שאכן הקרקע הייתה של

1. וז"ל שם: "ואם לא טען קנאה ממך בפני, וגם אין לו עדים שראוהו שדר בו - לא הוי חזקה, אפילו אם יאמר הוא שדר בו בפניו".

2. וכן משמע מתוספות [ל ע"א ד"ה לאו קמזית]. ועיין שם שמיישבים דבריהם עם פשט הגמרא שהזכרה לעיל, ואומרים ששם מדובר במקרה שכבר טען תחילה שלא קנה מן המי"ק, ולכן אין לו מיגו, כי מיגו למפרע לא אמרינן, אך באופן עקרוני נאמן המחזיק לומר 'קמי דידי דר בה חד יומא', במיגו שיכול היה לומר 'מינך זבינתה'.

האם טוענים ליורש טענה הסותרת את דבריו

אבותיו של המערער, ואבותיו של המחזיק קנו מהם והורישו לו את הקרקע, ואם כן מדוע לא יזכה בה המחזיק?

ראשונים רבים נתקשו בכך, וזו לשון הרשב"א³:

איכא למידק אמאי, והא כל טענת יורש הכי היא, ואפילו אייתי האי סהדי דאבהתיה, נטעון ליה אגן דילמא של אבותיו שלקחיה מאבותיך, דקיי"ל טוענין ליורש.

יש בראשונים שני כיוונים להתמודדות עם קושיא זו: היד רמ"ה מסביר כי מדובר במקרה בו אין למחזיק עדים שדרו בה אבותיו יום אחד⁴, ולכן לא טוענים בשבילו. ממילא, האפשרות היחידה שלו לזכות היא ע"י מיגו, וכיון שימה לי לשקר במקום עדים לא אמרינן (כשיטת אב"י שהלכה כמותו), מוציאים את הקרקע מיד המחזיק. ובאמת, ע"פ הרמ"ה, אילו יביא המחזיק עדי חד יומא, יזכה בקרקע.

לעומתו, רבינו יונה והרשב"א⁵ פירשו את הסוגיא אף במקרה שיש למחזיק עדי חד יומא, והסיבה שאנו לא טוענים לו היא שמהלשון 'של אבותי' משמע שהייתה של אבותיו מעולם, וכיוון שטענתו זו סותרת את האפשרות שאבותיו קנו מאבות המערער, איננו יכולים לטעון לו טענה זו. ואלה דברי רבינו יונה:

מתוך דבריו משמע שהוא בא להשיב על טענתו של זה שאמר של אבותי, ולומר לא כי אלא של אבותי ולא של אבותיך.

על כרחנו צריכים אנו לומר, אף לשיטת הרמ"ה, שהלשון 'של אבותי', משמעה: 'של אבותי ולא של אבותיך', שהרי הגמרא אומרת שטענת המחזיק סותרת את עדיו של הלה שמעידים שהקרקע הייתה של אבותיו.

3. כאשר מופיע ראשון ללא הפניה במאמר זה, הכוונה לראשון על הסוגיא בדף לא ע"א.

4. להלן: עדי חד יומא.

5. וכן כתבו גם תוספות על אתר.

אם כן, נמצאנו למדים, כי לשיטת הרמ"ה במקרה שיש למחזיק עדי חד יומא נוכל לטעון לו אף טענות הסותרות את מה שהוא טוען כרגע. ואכן, כך כותב הרמ"ה במפורש:

וכיין דלא בעי טענה, אעי'ג דטעין מעיקרא של אבותי ולא של אבותיך ואכחשוה סהדי לא פקעא זכותיה בהכי, דהא לאו בטענה דידיה תליא אלא בחזקה דידיה ודירה דאבוה הוא דתליא, וההיא טענה דטעין כמאן דלא טעין לה דמי, ודינא הוא דטענינן ליה אן דילמא אבוה מאבהתיה דתובע הוא דזבנה, ואיהו הוא דלא ידע, דהא כל היכא דקי"ל טוענין ליורש מטעמא דלא ידע במילי שמורישו הוא דטענינן ליה, והוא דדר בה אבוה חד יומא.

ג. הבנת דין 'טענינן ליורש' על פי שיטות רבינו יונה והרמ"ה

דין 'טענינן ליורש' נתקן ביסודו כיוון שאין אדם מעורב בעסקי אביו, ואין הוא יודע מנין באו לידו נכסיו. לכן, אף אם היורש לא מסביר כיצד הגיעו לידו הקרקעות מן המ"ק, אנו נאמר שמן הסתם הן הגיעו לאביו בצורה כשרה, כדת וכדין. וכתוצאה מכך תהיה חזקתו של היושב בקרקע חזקה שיש עמה טענה - טענתו של ביי"ד. קיצורו של דבר: אנו טוענים ליורש בעקבות חוסר ידיעתו. אולם כאן נדרשים אנו להתמודד עם מקרה חריג: היורש טוען שברור לו כי הקרקע הייתה של אבותיו מעולם, והם לא קנאוה מאבותיו של המערער, בעוד זה האחרון מביא עדים שהקרקע הייתה של אבותיו.

נראה כי האפשרות לטעון למחזיק שאבותיו לקחוה מאבות המערער לא שייכת במקרה זה משתי סיבות:

א. הטענה שאנו רוצים לטעון למחזיק על מנת לזכותו סותרת את הטענה שהוא טוען בפועל.

ב. עצם העובדה שהמחזיק טוען בברי שהוא יודע מה קרה אינה עולה בקנה אחד עם דין טענינן ליורש, המבוסס על חוסר ידיעתו.

כאמור, רבינו יונה אמר שלא נטען ליורש במקרה כזה כיוון שיש סתירה בין דברי המחזיק לטענה שאנו רוצים לטעון לו.

האם טוענים ליורש טענה הסותרת את דבריו

לעומתו, הרשב"א שם את הדגש על הנקודה השנייה - העובדה שהמחזיק טוען ברי⁶. הצד השווה שבהם הוא הקביעה שלא נוכל ליישם את דין 'טעניני' ליורש במקרה זה, אם משום טיב הטענה ואם משום תוכנה.

אולם לא זו הדרך בה הלך הרמ"ה. הוא סבר שלאחר שמביא המחזיק עדי חד יומא, איננו משגיחים כלל בטענותיו. ממילא לא מפריעה לנו העובדה שהוא טוען ברי, ואפילו לא העובדה שטענתו סותרת את מה שאנו רוצים לטעון עבורו. וכפי שכתב: "וההיא טענה דטעין, כמאן דלא טעין לה דמי".

ברור לנו שטענת המחזיק אינה נכונה, שהרי יש עדים המכחישים אותה. ולכן, עלינו להניח אחת משתים: או שהוא טועה, או שהוא משקר. וכיוון שבדרך כלל בן אינו בקי בקרקעות אביו, סביר להניח שהוא טועה, ולכן לא נתייחס לדבריו. אם אנו אומרים שירש איננו יודע את ההיסטוריה של נכסי משפחתו, אין שום סיבה שנתייחס לטענותיו כאשר ברור שאינן נכונות.⁷

מאותה סיבה עצמה לא תפריע לנו העובדה שהוא טוען ברי, משום שיתכן כי עצם המחשבה של המחזיק שהוא יודע מה קרה עם הקרקע יסודה בטעות.

על פי זה, נגדיר את מחלוקת רבינו יונה והרמ"ה:

הנחת היסוד שלנו היא שהיורש איננו יודע מה היה בקרקע לפני תקופת ישיבתו בה. השאלה היא מה עוצמתה של הנחה זו.

רבינו יונה ודעימיה יאמרו כי ייתכן מצב שבו היורש כן יודע מה היה עם הקרקע, ורק במקרה שהוא עצמו אומר שהוא לא יודע זאת, נתחשב במצבו ונטען עבורו כי

6. וז"ל: שאין טוענים לא ליורש ולא ללוקח כל זמן שהוא בעצמו טוען טענת בריא אלא כל זמן שהוא טוען בספק.

7. לאור הסברו של הרמ"ה, שאפילו אם היורש טוען טענה מפורשת אנו אומרים שהוא טועה ולא מתחשבים בה, תיפתר בעיה נוספת:

הגמרא [שבועות מא ע"ב] אומרת "כל האומר לא לוייתי כאומר לא פרעתי דמי". ולכאורה, גם כאן היינו צריכים לומר דבר דומה - המחזיק אומר שהקרקע הייתה של אבותיו מעולם, ובכך למעשה הוא מודה שלא היה קניין מן המערער. ואם כן, כאשר מתברר בעדים שהקרקע הייתה של המערער, נמצא שהודה המחזיק שהקרקע עדיין שייכת לו, והודאת בעל דין כמאה עדים דמי. אולם לאחר שחידש הרמ"ה שאיננו משגיחים כלל בדברי היורש, ואין להם כל תוקף, ממילא גם לא נחשיבם כהודאת בע"ד.

אבותיו קנו את הקרקע, כל עוד הנסיבות מורות על סבירות טענה זו (היינו: יש לו עדי חד יומא).

לעומתם, הרמ"ה מרחיב הרבה יותר את דין 'טעניני', ולדידו, ליורש אין שום מושג על ההיסטוריה המשפחתית של הקרקעות, והביטחון שלו שהוא אכן יודע, רק מעיד עד כמה הוא באמת לא יודע. כל זאת, כמובן, בתנאי שיש עדים המפריכים את טענתו היבטוחה, וממילא הם מחזקים את דעתנו, כי אכן אבותיו קנו את המקום הזה, והוא לא ידע.

ד. שיטת הטור

הטור [ח"מ קמ"ו. לט] פסק, על פי סוגייתנו:

אבל אם מעידים סתם שהיתה של אבותיו ואין מעידים שלא מכרוה, אילו טוען המחזיק ירשתיה מאבותי, לשון שאינו משמע ממנו שהיתה של אבותיו מעולם, ודאי היינו שומעין לו והיינו מפרשים דבריו שאבותיו לקחוה מזה או מאבותיו, שאין העדים מכחישין אותו בזה, שאפשר שאבותיו של זה שהעדים מעידים לו שהיתה שלהם מכרוה לאבותיו של זה והורישוה לו. אבל עתה שטען של אבותי, שמשמע שרוצה לומר שמעולם היתה של אבותיו, שהרי בא להשיב על טענתו של כנגדו ולומר לא כי אלא של אבותי ולא של אבותיך, והודה שלא לקחוה אבותיו מאבותיו של זה, לפיכך אין מפרשים דבריו לומר שאבותיו לקחוה מאבותיו של זה, אלא אם כן יפרש הוא בעצמו.

מדברי הטור נראה כי עסק במקרה שיש למחזיק עדי חד יומא, והבין את הסוגיא כשיטת רבינו יונה, ולכן אם יטען 'של אבותי', שמשמע ולא של אבותיך, לא נטען לו, אך אם יטען 'ירשתיה מאבותי' נטען לו, שהרי יש לו עדי חד יומא.

אולם תמוהים דברי הטור בהמשך :

ומיהו דנקא שאין לו עדים שאבותיו דרו בה אבותיו יום אחד, אבל אם יש לו עדים שדרו בו יום אחד, כתב הרמ"ה אף על גב דלא טען אן טענין ליה לפרש דבריו.⁸

עולה מכאן, כי כל דברי הטור לעיל בדבר החילוק בין טענת 'של אבותי' לבין טענת 'ירשתיה מאבותי', הנם במקרה בו אין למחזיק עדי חד יומא, ובכל זאת כאשר הוא טוען 'ירשתיה' טוענים לו, כיוון שדבריו אינם סותרים את העדים. נשאלת השאלה: היכן מצינו שטוענים ליורש, כאשר אין לו עדי חד יומא?

נראה לכאורה כי הטור ערבב בין שיטת רבינו יונה לשיטת הרמ"ה. איזה ערך יש לחילוק של רבינו יונה בין טענה שסותרת את דברי העדים לבין טענה שאיננה כזו במקרה שאין למחזיק עדי חד יומא, והרי בין כך ובין כך איננו טוענים לו.

שוב מצאנו להש"ך [שם, ס"ק כג] שהקשה כן על הטור, והשאירו בצריך עיון. וכתב שם הש"ך שבשלמא אם הטור היה סובר כשיטת תוספות שהובאה לעיל, שטוענים ליורש כאשר הוא טוען שאבותיו דרו בקרקע יום אחד אף אם אין לו עדים על כך, יכולים היינו לומר כי בראש דבריו עסק הטור במקרה בו המחזיק טוען שאבותיו דרו בקרקע יום אחד אך אין לו עדים על כך, ואז נטען לו רק כאשר העדים לא מכחישים את טענתו, ואילו בסיפא דיבר על מקרה שיש למחזיק עדים שאבותיו דרו בקרקע יום אחד, ואז נטען לו בכל גווני. אולם, כל זה לא ייתכן, שהרי מפורש בטור⁹ שטענת חד יומא איננה מספיקה, וללא עדים לא טוענים ליורש, ואם כן חזרה קושיא למקומה: כיצד ייתכן שנטען ליורש כאשר אין לו עדי חד יומא?

הפרישה¹⁰ מיישב את דברי הטור ואומר שכיוון שהמערער עצמו אינו יכול לטעון ברי שאבותיו לא מכרוה לאבות המחזיק, ניתן לטעון למחזיק גם אם אין לו עדי חד יומא. ואמנם, במקרה שהעדים מעידים שאבותיו של המערער לא מכרו את הקרקע

8. וכן פסק גם הרמ"א [שם, כ"ד].

9. שם, סימן כא, הובאו דבריו לעיל, בהערה 2, עיין שם.

10. ד"ה שאבותיו לקחוהו, וכ"כ גם בסמ"ע ס"ק סג.

מעולם, שאז הטענה היחידה שניתן לטעון למחזיק היא שאבותיו קנו את הקרקע מן המערער עצמו, בכי האי גוונא נטען לו רק אם יביא עדי חד יומא, כיוון שהמערער יכול לטעון ברי שלא מכר. וכן כתב הטור במפורש בסעיף הקודם.¹¹

ניתן לומר כי אם המערער לא יכול לטעון ברי שאבותיו לא מכרו את הקרקע, למעשה משמעות הדברים היא שאין כלל סתירה בין טענת המחזיק לטענת המערער. ייתכן ששניהם צודקים - הקרקע הייתה של אבות המערער, והם מכרוה לאבות המחזיק. במקרה כזה, הסיבה שנשאיר את הקרקע ביד המחזיק היא בכלל לא משום שטוענים ליורש, אלא בגלל דין בסיסי הרבה יותר - בפנינו עומדים שני צדדים, ויש לנו סיבה טובה להאמין לשניהם, משום שלזה יש עדים המוכיחים את טענתו, ולזה יש מיגו שיכול היה לומר 'קניתי ממך'¹², ומכיוון שהטענות כלל לא סותרות זו את זו, הדבר הפשוט ביותר הוא לומר ששתיהן נכונות.¹³ ייתכן אף לומר שזו מעין חובה של הדיינים ליישב את הטענות, כיוון שיש ראייה לכל אחת מהן.

לעומת זאת, 'טענין ליורש' הוא מצב שבי"ד בא וטוען בשביל המחזיק שטענת המערער איננה נכונה, או במילים אחרות: המערער שקרן. על מנת שבי"ד יאמר דבר כה חריף, המחזיק צריך להביא עדי חד יומא. אולם במקרה שניתן ליישב את הטענות, אין סיבה שבי"ד לא יעשה זאת גם ללא עדי חד יומא.

ייתכן לומר שאפשרות זו מדויקת מדברי הטור, משום שבמקרה הראשון הטור כלל לא הזכיר את הביטוי 'טענין', אלא כתב "היינו שומעין לו והיינו מפרשים דבריו",

11. וז"ל [שם. סימן ל"ח]: טען כל אחד מהם שהיא של אבותיו, והביא המערער עדים שהיתה של אבותיו מעולם ולא מכרוה, והמחזיק הביא עדי חזקה, מוציאין אותה מידו ומחזיר גם כן כל הפירות שאכל.

12. ע"פ זה, צ"ל שבסוגיא בדף ל"א מדובר במקרה שהעדים מעידים שאבות המערער לא מכרו את הקרקע מעולם, כי אחרת המיגו הוא לא מיגו במקום עדים.

13. ובזה מתורצת קושיית הש"ך [ס"ק כה] שהקשה על הפרישה, וכתב "ואני חוכך בזה, דמה בכך - ס"ס המערער טוען ברי שהיו של אבותיו, א"כ זה שטוען שהיתה של אבותיו - חזקה שאין עמה טענה היא, ובעי ראייה שאבותיו דרו בה יום אי". וע"פ דברינו לק"מ, כיוון שמה שהמערער טוען בברי לא סותר את טענת המחזיק. ועיין בתומים [ס"ק כה] שתמה על דברי הש"ך.

האם טוענים ליורש טענה הסותרת את דבריו

כלומר מיישבים את טענתו עם טענת המערער. ואילו במקרה השני, שבו הטענות סותרות זו את זו, כתב "אנן טענין ליה לפרש דבריו".
נמצאנו למדים, כי שיטתו של הטור בדין 'טענין ליורש' היא כשיטת הרמ"ה¹⁴, שטוענים ליורש גם טענות הסותרות את דבריו, בתנאי שיש לו עדי חד יומא. והדין שכתב בראש דבריו, כלל לא נובע מדין 'טענין', והוא יהיה נכון גם אם לא יביא המחזיק עדי חד יומא.

ה. האם ישנם ראשונים נוספים שהלכו בשיטה זו?

בהמשך הסוגיא [לא ע"א], הגמרא אומרת שאם יטען המחזיק של אבותי שלקחה מאבותיך הוא יזכה בקרקע. וכתב שם הרשב"ם:

ואע"ג דגבי יורש קיימא לן לקמן בפירקין דאין צריך טענה - מאחר שהחזיק בה שלש שנים - היאך היתה של אביו, אבל ר'איה בעי שהחזיק בה אביו יום אחד, הכא אין צריך להביא עדים שהחזיק בה אביו כלל, שהרי טען טענה גמורה, וחזקה שיש עמה טענה היא.

מדברי הרשב"ם עולה כי כאן יזכה המחזיק גם ללא עדי חד יומא. ומדייק הפרישה¹⁵ מדבריו כי הוא סובר בדיוק כפי שהסברנו בדברי הטור - כיוון שהמערער אינו יכול לטעון ברי, המחזיק יכול לזכות בקרקע גם ללא עדי חד יומא.¹⁶
הרמב"ן על אתר כותב:

ונראה שהמעשה בשמועה זו היא, דזה טוען בברי שהיתה של אבותיו וזה טוען בברי שהיתה של אבותיו, ולא דרו בה אבותיו של זה אפי' חד יומא...
ורבא ואבבי סברי כיון שאומר סתם, של אבותי ולא של אבותיך משמע, והנה העדים מכחישין אותו.

14. וכפי שכתב הטור במפורש.

15. שם, בהמשך דבריו.

16. אמנם, ייתכן כי הרשב"ם באמרו "טען טענה גמורה" התכוון לומר כי המחזיק טוען של אבותי שלקחה מאבותיך קמאי דידי, ואז לכו"ע הוא זוכה בקרקע, כפי שאומרת הגמרא בדף מא, ע"א וא"כ אי"א לדייק ממנו שהוא סובר כטור.

עולה מהרמב"ן שהקרקע יוצאת מידי המחזיק כיוון שמטענתו משמע ישל אבותי ולא של אבותיך, ובמקרה שיפרש דבריו ויאמר 'ירשתיה מאבותי', יזכה גם בלי עדי חד יומא.¹⁷ ראינו, אם כן, שהטור אשר במבט ראשון נראה תמוה, תליא באשלי רברבי.

17. וראה בתומים הנזכר לעיל, שדייק כך ברמב"ן.